

SPAȚIUL SACRU ȘI OBIECTELE CU SEMNIFICAȚIE MAGICĂ DE LA AȘEZAREA GETICĂ HANSCA “TOLOACĂ”

Belotcaci A. (Chișinău, Moldova)

Amploarea cercetărilor arheologice întreprinse în ultimele decenii au pus în circuitul științific un număr considerabil de vestigii care în mare parte au beneficiat de o valorificare științifică adecvată. Varietatea acestor vestigii a provocat interesul mai multor cercetători (Pârvan 1926; Niculiță 1987; Zanoci 1998).

În studiul de față se face încercarea de a pune în evidență anumite categorii de obiecte din spațiul de la est de Carpați tratate până acum separat sau insuficient de către cercetători. Interes în acest sens prezintă unele descoperiri făcute în zona complexului de monumente Latène din apropierea localității Hansca, r-l Ialoveni (fig. 1/A). Autorul descoperirilor de aici (Niculiță 1987, 110, fig. 30) pune în circuitul științific un complex cu caracter sacru. Acesta reprezenta o construcție surprinsă la adâncimea de 30-40 cm față de suprafața actuală de călcare. În plan ea avea forma rectangulară, cu lățimea de 6,5-6,8 cm, iar lungimea incertă, deoarece depășea limitele secțiunii investigate (Niculiță 2004, 181, fig. 2/13). După extragerea solului de culoare cenușie-închisă s-a determinat orientarea NV-SE a complexului. Fundul surprins la adâncimea de 112-148 cm s-a dovedit a fi prevăzut cu trepte (Niculiță 2004, 181, fig. 2/13). Inventarul descoperit aici este variat. Evidențiem două figurine antropomorfe, un fragment de râșniță, două calapoade din lut, un tipar pentru turnat vârfuri de săgeată cu trei aripioare, două „fusaiole”, 12 rondoale de diverse forme, un urciur, și o cupă cu picior (Niculiță 2004, 186, fig. 2). În partea de nord-vest a construcției, la adâncimea de 57 cm, s-a descoperit un vas modelat cu mâna, dintr-o pastă de culoare cenușie. Recipientul prezenta o oală caracteristică sec. IV-III a. Chr., ornamentată cu un brâu alveolat, întrerupt de patru proeminente (I = 16 cm, Dg. = 14 cm și Df. = 11 cm) (Niculuță 2004, 189, fig.5/4-6; Sirbu 1993, 213-215, fig. 44-45).

În interiorul vasului au fost depuse, într-o strictă ordine, trei colți de mistreț, o scoică de râu, o pietricică de formă ovală și, deasemeni, 18 alte piese, printre care evidențiem următoarele:

- a) figurină antropomorfă, confecționată din lut ($\hat{I} = 0,36$ cm, $D = 0,14 \times 0,12$ cm) de culoare deschisă, cu capul plat, nediferențiat de corp (fig. 1/5). Măinile și picioarele reprezentau proeminente conice, ochii – marcați prin incizii, iar nasul printr-o proeminență rezultată prin presarea lutului. Figurina a fost depusă în scoica de râu, în poziție culcată (fig. 2/1);
- b) două cercuri plate ($D = 0,23 \times 0,34$ cm și, respective, $D = 0,41$ cm) din lut de culoare variabil între negru și cenușiu. Pe cel mai mare au fost aplicate 15 împunsături, pe cel mai mic doar 10 (fig. 2/4, 8);
- c) patru „zornăitori”, confecționate din lut de culoare cenușie, cu niște „bile” în interior (fig. 2/14-17);
- d) două văscioare în miniatură (fig. 2/9-10);
- e) un disc cu șase adâncituri pe o fațetă (fig. 2/13);
- f) o fusaiolă bitronconică (fig. 2/23);

- g) o ceșcuță în miniatură;
- h) două calapoade pentru modelat ceramică cu talpa ovală și mâner tronconic (fig. 2/ 6,7,11,12);
- i) un fragment de vas acoperit cu firmis (fig. 1/3).

Particularitățile și caracterul inventarului descoperit în complex, cât și caracterul vasului cu inventar a sugerat cercetătorilor ideea despre prezența în cazul dat a unui spațiu în care se efectuau acte sacre sau legate de magie (Niculiță 1985, 113-116; Sîrbu 1993, 116; Arnăuț 2003, 139, fig. 77). Dar ceea ce face obiectul nemijlocit al acestui studiu, care vine să completeze afirmația de mai sus, este o piesă descoperită în același complex căreia cercetătorii nu i-au atras atenția cuvenită. (Niculiță 2004, 186, fig. 2/10). Se are în vedere obiectul confecționat din pastă în amestec cu pleavă și șamotă (fig. 3). Arderea este neomogenă, neoxidantă, fapt care a redat lutului o gamă de culori variate de la cărămiziu la cenușiu, cenușiu-închis și negru. După ardere, piesa a fost acoperită cu un slip de culoare albă. În rezultatul acestui procedeu s-a reușit camuflarea suprafeței zgrunțuroase a lutului. Obiectul și-a păstrat forma ovală cu diametrul de aproximativ 4,2×3,6 cm. În mod deosebit atrage atenția prezența unui vârful de săgeată încorporat în miezul lutului înainte de ardere (fig. 3/3). Faptul se certifică și prin urmele de ardere secundară prezente pe corp. Vârful de săgeată, din interiorul lutului, este de tip „scitic”, cu trei aripioare, are înălțimea de 2,7 cm, fapt care poate fi demonstrat prin profilul piesei de lut, unde aceasta a fost încorporată (fig. 3/3). Dulia, probabil, ruptă din antichitate, ieșea în afara obiectului din lut.

E greu de determinat dacă descoperirea descrisă mai sus a avut o formă anumită. Presupunem, totuși, că ea a fost modelată cu un anumit conținut și scop legat de funcționalitatea complexului de cult în care piesa a fost surprinsă. Analiza acestui gen de descoperiri și, mai cu seamă, a figurinelor antropomorfe (specificăm că în același nivel și în același context au fost descoperite mai multe piese similare) ne orientează involuntar spre studiul Nonei Palincaș, în care este prezentată descoperirea unei figurine antropomorfe de la Popești, jud. Giurgiu (Palincaș 1995, 95, fig. 1). Piesa este lucrată din pastă de calitate bună, cu nisip și multiple paiete de mică. Suprafața este poroasă și aspră la pipăit. Are culoarea brun-deschisă, cu tentă cenușie. Membrele superioare și cele inferioare sunt evidențiate prin proeminențe scurte (Palincaș 1995, 93-94). La fel ca în cazul piesei de la Hansca „Toloacă” interes trezește vârful de săgeată din miezul figurinei. Săgeata este din fier, cu lama simplă, triunghiulară. Corpul ei a fost introdus în întregime în lut, vizibil rămânând doar vârful lamei (Palincaș 1995, 95, fig. 2).

Autoarea studiului menționează utilizarea piesei în ritualuri cu caracter magic ea înscriindu-se în tipologia celor cu funcționalitate cultică dat fiind urmele de „maltratări” și diverselor schilodiri sau împunsături intenționate (Sîrbu 1993, 66-67; Sanie 1995, 54-77). Noi suntem de părerea că și piesa descoperită la Hansca „Toloacă” poate fi clasată în categoria obiectelor predestinate unor culte magice. Chiar dacă aceasta nu reprezintă chipul uman, adică nu are specificate părțile corpului, vârful de săgeată din interior, posibil, reprezintă sugestiv atribuirea actelor de acționare asupra obiectului ritualului magic. În acest sens J. Lips constata că nu este neapărat necesar ca piesa să reprezinte chipul „obiectului” de

referință, adică chipul personajului asupra căruia este îndreptat actul magic (Lips 1958, 458). După săvârșirea ritualului (prin împunsături sau străpungere, piese de acest fel au fost semnalate cu ocazia publicării materialelor de la Mateuți (Kašuba 1989, 63-75; Kašuba, Haheu, Levičhi 2000, 203, Pl. XLI/ 11, 16, 17, 19, 21), oamenii se poartă cu obiectul de parcă ar fi cadavrul personajului supus ritualului magic (Sîrbu 1993, 66; Sîrbu 1999, 56). Am accentuat că piesa noastră a fost descoperită într-un context în care au apărut mai multe elemente legate de practicarea anumitor ritualuri magice (Niculiță 2004, 183). Drept dovadă servește trusa magică (descrisă anterior) care nu este un caz unic care demonstrează utilizarea elementelor componente ale magiei. Este necesar de amintit că astfel de truse, obiecte de referință cu acțiune directă asupra „clientului” magicianului, cu aceleași categorii de piese au fost descoperite la Bunești și Poiana (Bazarciuc 1980, 176, fig. 15/1-3; Vulpe 1931, 257-262, fig. 1-8; Sîrbu 1993, 119). Alte astfel de descoperiri, cu semnificație de cult, dar în care lipsesc figurinele antropomorfe, au fost semnalate la Ciucurova (Simion 1976, 173), la Zimnicea (Alexandrescu 1980, 26-27). Ele au apărut în câteva puncte din spațiul de la sud de Dunăre la Gliven și Ovčarovo (Mikov 1958, 657-671), Arabadji și Mušovika (Mikov 1958, 663-666). Actualmente cercetătorii pun în evidență un număr mare de figurine antropomorfe legate de ritualul care ne interesează, încă din prima epocă a fierului. Printre acestea se numără descoperirile de la Teleac (Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1985-1986, 79-90), Babadag (Sîrbu, Jugănaru 1999, 92-104), Čatalka (Kalčev 1992, 7-9, fig. 1-2/1,4), Kriviče (Maleev 1992, 13-24; Maleev 1998, 97-98, fig. 1/1,7) etc.

Prin urmare putem aprecia că descoperirile în cauză serveau în calitate de atribut în cadrul procesiunilor magice. Acestea vizau îmbolnăvirea sau uciderea adversarului, succesul la vânătoare, protecția căminelor și a vetrelor, izgonirea „spiritelor rele” (Sîrbu 1993, 69). În contextul celor expuse se desprinde ideea corelației dintre magie și religie, surprinsă de Arnold Van Gennep, care a tratat despre indivizibilitatea ansamblului magico-religios. Cercetătorul distinge aspectul teoretic – religia și aspectul practic – magia (Gennep 1998, 23-24). Pe de altă parte M. Mauss insistă asupra distincției dintre magie și religie. Antropologul francez sublinia cu această ocazie ritualul religios cu caracter public, pe când ritualului magic îi atribuia un caracter sinistru, ascuns precum gesturile și cuvintele neclare pe care le utilizează magicianul sau vrăjitoarea. La Hansca „Toloacă” avem un punct situat la extrema sudică a complexului de 10 monumente din aceeași perioadă (fig. 1/A-C). Punctul descoperirilor noastre se află pe un vârf de deal, izolat de celelalte așezări, unde retras în singurătate vrăjitorul sau magicianul putea săvârși practicile oculte. Cercetarea categoriilor de descoperiri descrise mai sus deschide larg cunoașterea veridică a istoriei spiritualității populațiilor din sud-estul Europei și, în mod particular de la est de Carpați. Dacă avem de a face cu o castă specializată în proceduri prin care se invocau anumite forțe supranaturale spre a produce miracole, sau dacă (mai puțin probabil) practicarea anumitor procedee magice se efectua de oricine, la nivelul actual al cunoștințelor nu putem oferi vre-o afirmație. Se știe, totuși, că la anumite popoare antice, de exemplu, la mezi, existau acei magoi (Herodot I, 101) care aveau funcția de a practica magia. În acest sens izvoarele arheologice analizate mai sus sunt grăitoare pentru a afirma că și la traci au existat „specialiști” al cultului magic (Sîrbu 1993, 116).

BIBLIOGRAFIE:

- Arnăuț, T. 2003: *Vestigii ale sec.VII-II a. Chr. în spațiul de la răsărit de Carpați*, Chișinău, Bazarciuc, V. V. 1987: *Noi descoperiri în cetatea geto-dacică de la Bunești - Averești, jud. Vaslui*, SCIVA, 38, 1, p. 33-39.
- Bazarciuc, V. V. 1980: *Cetatea geto-dacă de la Bunești-Averești (jud. Vaslui)*, MCA, 14, p. 164-177.
- Kalčev, P. 1992: *Kultovi predmeti i plastika ot rannata željazna epoha v Starozogorsko*, Izvestija na Muzeite u Jugoiztočna Bălgarija, Stara Zagora XV, p. 7-13.
- Kašuba, M. 1989: *Antropomorfnje figurki s poselenija Mateucy, Pamjatniki Drevnego Iskusstva na territorii Moldavii*, Kișinev, p. 63-65.
- Kašuba, M., Haheu, V., Levičchi, O. 2000: *Vestigii traco-getice pe Nistrul Mijlociu, București*.
- Katinčarov, P., Best, J., Nikolov, B., Nikolova, V. 1980: *Saličnata mogila do s. Djadovo: sondazen izkop, Arheologičeski raskopki 1971- 1978*, Thracica, I, p.8-94.
- Lips, J., *Obârșia lucrurilor*, București.
- Maleev, Iu. 1992: *Kultova halščatska plastika ot leso-stepnogo Podnestrovie*, Arheologia, 2, Sofia, p.13-24.
- Maleev, Iu. 1998: *Skul'pturi zinok kul'tury Gava- Holihrady*, Carpatica, 5, p. 97-108.
- Mikov, V. 1958: *Narodna medicina u starite traki*, Studia in honoren acad. D. Dečev, Sofia, p. 657-671.
- Mel'nikovskaja, O. N. 1954: *Arheologičeskie razvedki na poselenii u s. Ţahnăuți*, KSIIMK 56, p. 69-76.
- Niculită, I. 1987: *Severnyje frakijcy v VI-I vv. do n. e.*, Kișinev.
- Niculită, I. 2004: *Izučenie severofrakijskih poselenii v Hanskom mikrorajone*, Thraco-Getica. Studii și materiale, Chișinău, p. 170-195.
- Palincaș, N. 1995: *Figurină de lut de epocă Latène cu caracter magic descoperită la Popești, jud., Giurgiu*, SCIVA, 46, 2, p. 93-103.
- Pârvan, V. 1926: *Getica*, București.
- Sanie, S. 1981: *Plastica și unele aspecte ale cultelor și credințelor geto-dacice*, Studii Dacice, Cluj-Napoca, p.174-176.
- Sanie, S. 1995: *Din istoria culturii și religiei geto-dacice*, Iași.
- Sîrbu, V. 1993: *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Brăila-Galați.
- Sîrbu, V. 1993a: *Credințe și practici vrăjitoarești la traco-geto-daci*, Banatica, 12, Reșița, p. 129-175.
- Sîrbu, V. 1999: *Figurinele antropomorfe din prima epocă a fierului, descoperite în lumea tracică*, Istros, IX, p. 47-98.
- Sîrbu, V., Jugănar, G. 1999: *Practici magice la traciile culturii Babadag*, Studia in honorem Ion Nicolită, Chișinău, p. 92-104.
- Servierm, J. 2001: *Magia*, Iași.
- Vulpe, R. 1931: *Figurinele magice de la Poiana și captivii de pe reliefele de la Adamclisi*, AD, 12, 1-2, p. 257-262.
- Vulpe, R., Teodor, S. 2003: *Piroboridava. Așezarea geto-dacică de la Poiana*, București.
- Vasiliev, V., Aldea, S., Ciugudean, H. 1985-1986: *Civilizație dacică timpurie în Descoperirea arheologică cu semnificație cultică în așezarea din prima epocă, fierului de la Telece (jud. Alba)*, AMN, 22-23, p. 79-90.
- Zanoci, A. 1988: *Fortificațiile geto-dacice din spațiul extracarpatic în secolele VI-III a. Chr.*, București.

Summary

In the present study we attempt to underline some categories of objects from the East of Carpathians treated now separately or insufficiently by the researchers. An interest in this, sense represent some discoveries from the zone of the complex of Latène monuments near the village Hansca, county Ialoveni (fig. 1/A). The author of these discoveries (Niculiță 1987, 110, fig. 30) introduced in the scientific circuit a complex of sacred character.

At Hansca „Toloacă” we have a point situated at the southern extremity of the complex comprising 10 monuments from the same period (fig. 1/A-C). The point of our discoveries is situated on the top of a hill, isolated from the other settlements, where the magician or the wizard, retreated in solitude, could undertake occult practices. The above described categories’ research should highlight the truth other the spirituality of the populations from the south-eastern Europe and in particular of those from the East of Carpathians. At the actual level of investigations we cannot affirm if we are dealing with a specialized cast in procedures invoking certain supernatural forces to produce miracles, or if (less probable) the practice of some magical procedures was done by anyone. It is known than at some ancient peoples, for example at mesians, existed those magoi (Herodot I, 101) having the function of practicing the magic. In this sense the archaeological sources analyzed above are proving that Thracians also had “specialists” involved in the magic cult.

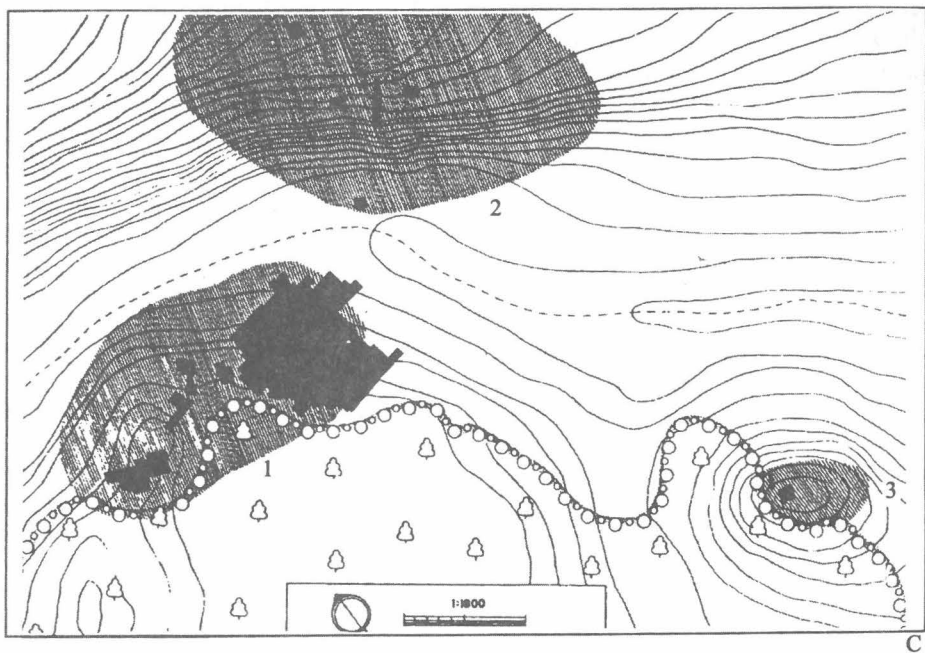
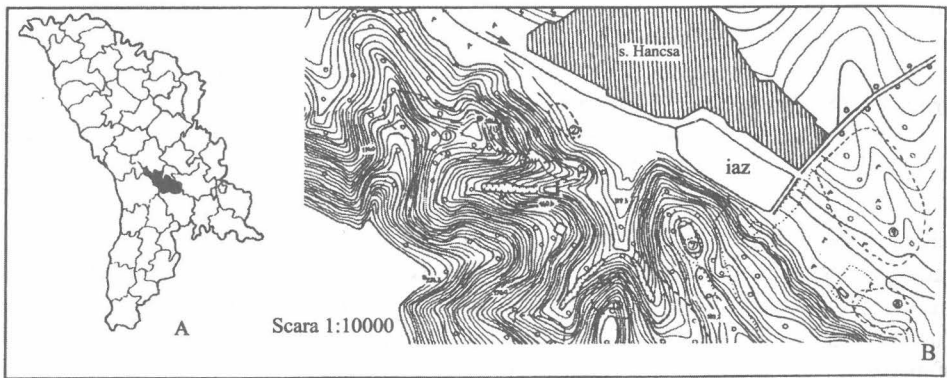

Fig. 1. Complexul de așezari getice de la Hansca. A-B. Harta Republicii Moldova și schița topografică a microzonei Hansca (după T. Arnăuț); C. Schița topografică a spațiului pe care se află amplasate: așezarea din punctul “Pidașca”-1, din punctul “Limbari -2 și punctul “Toloacă” unde a fost descoperit complexul cultic (dupa I. Niculiță).

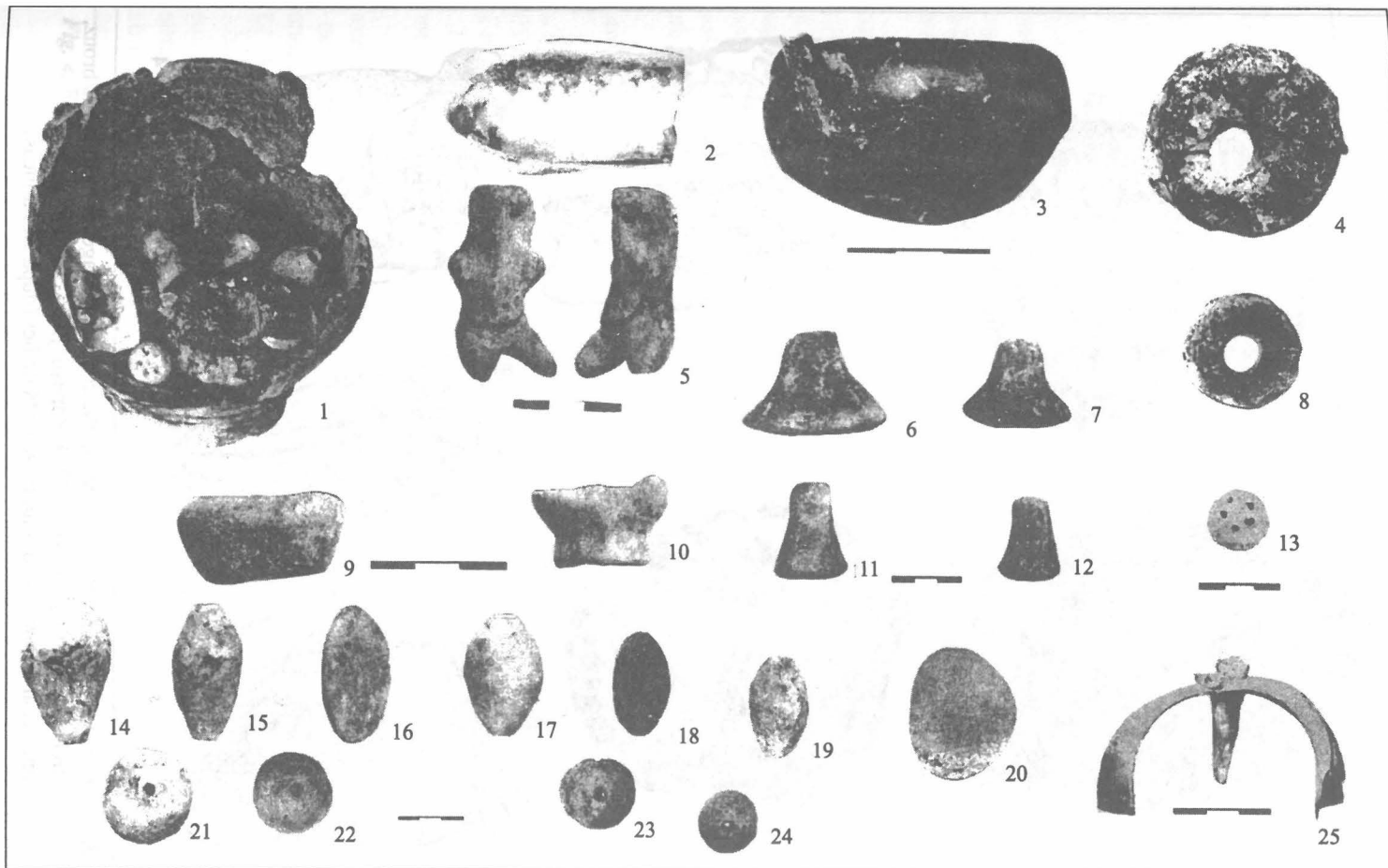

Fig. 2. Trusa magică descoperită în complexul de cult de la Hansca “Toloacă” (după I. Nculiță).

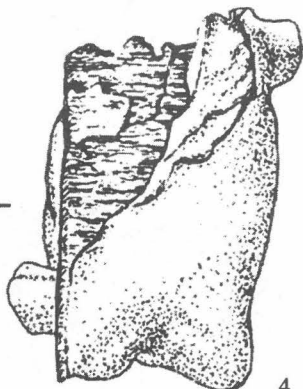
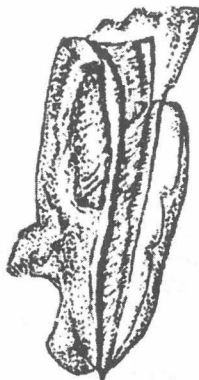
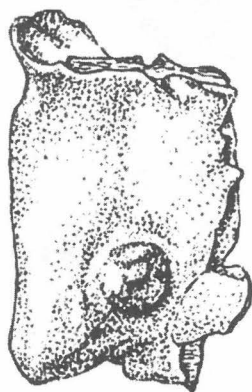
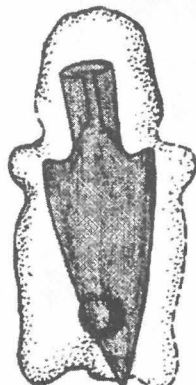
1

2

3

4

Fig. 3. 1-3. Hansca "Toloacă", Rep. Moldova. Piesă de lut cu sageată "scitică" de bronz, cu trei aripioare (după I. Niculiță); 4. Popești, jud. Giurgiu, România. Figurină antropomorfă din lut cu sageată de fier (după N. Palincaș).

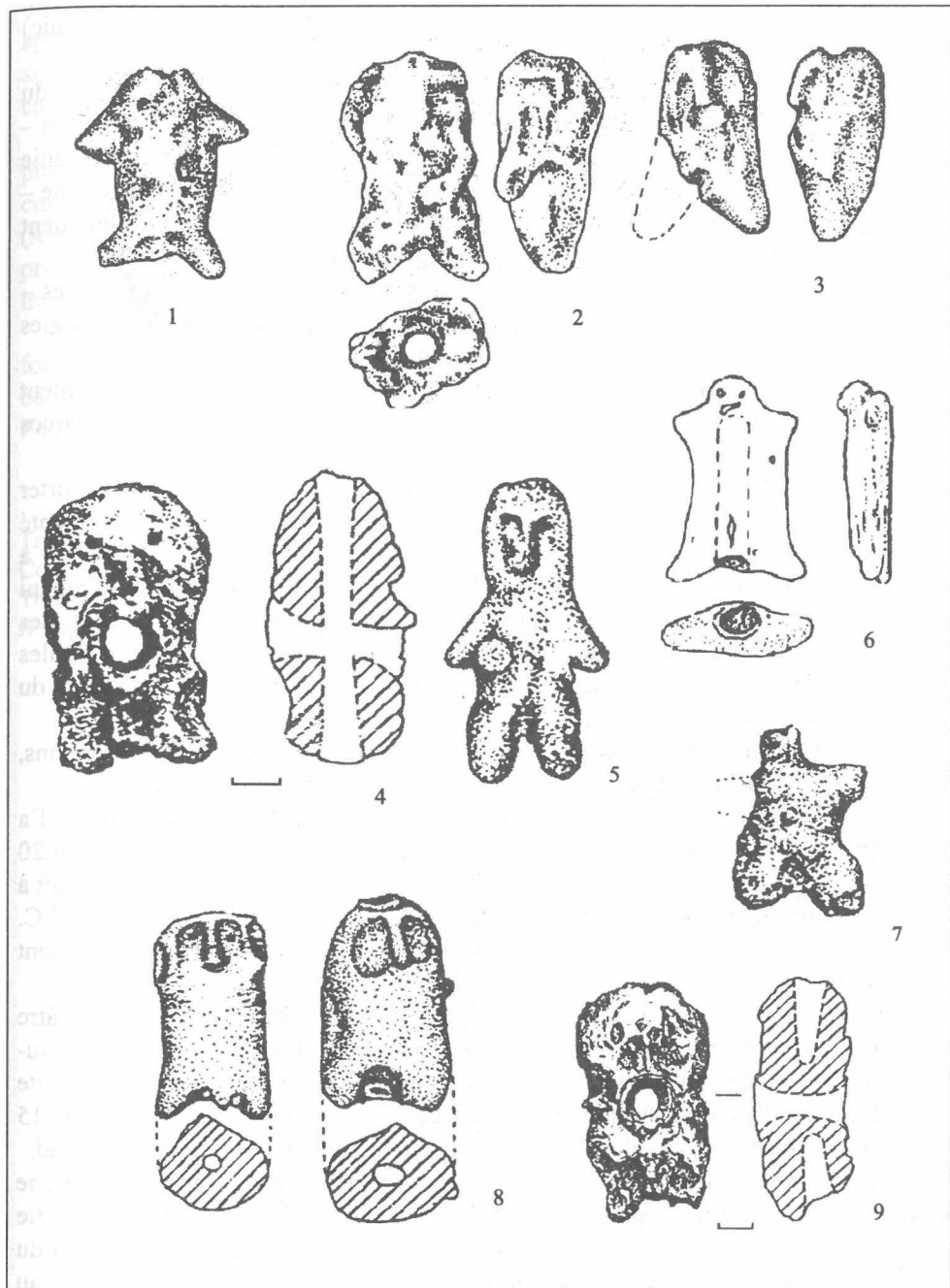

Fig. 4. Figurine antropomorfe de lut. 1-3, 6. (după S. Sanie); 4-5,7-9. (după M. Kasuba).